

NENUGALIMOS JĖGOS (FORCE MAJEURE) INSTITUTO TAIKYMAS COVID 19 ATVEJU

Robertas BULKEVIČIUS

Mykolo Romerio universitetas

Ateities g. 20 LT-08303, Vilnius

El. paštas: bulkeviciusrobertas@gmail.com

ORCID ID: [0000-0002-1471-0658](https://orcid.org/0000-0002-1471-0658)

DOI: 10.13165/PSPO-21-26-13

Anotacija. Straipsnyje analizuojamas privatinės teisės nenugalimos jėgos (toliau – force majeure) instituto taikymas Covid 19 pandemijos atveju. Aptariamos force majeure sąlygų: nenugalimumo, nenumatomumo, nekontroliuojamumo ir rizikos neprisiėmimo, teisinis reguliavimas bei teismų praktika Lietuvoje bei lyginama su tarptautinės negriežtosios teisės (angl. soft law) teisiniu reguliavimu bei teisės doktrina. Šio teisės instituto sąlygos vertinamos Covid 19 pandemijos atveju, siekiant išaiškinti tinkamą šio instituto panaudojimą, kilus visuotinei pandemijai, kuri turėjo didelę įtaką sutartinių įsipareigojimų vykdymui. Straipsnyje siūloma atsižvelgti į tarptautinės negriežtosios teisės reguliavimą ir doktriną taikant force majeure institutą Lietuvoje.

Reikšmingi žodžiai: nenugalima jėga, force majeure instituto taikymas, neįmanomumas.

Straipsnio tikslas – atskleisti force majeure instituto taikymą Covid 19 pandemijos atveju.

Tyrimo metodai.

1. Sisteminės analizės taikomas analizuojant ir aiškinant teisės aktų turinį ir teismų praktiką kaip vieningą sistemą. Aiškinant teisės normas yra atsižvelgiama į kitas teisės, teisės šakų ir institutų teisės normas.
2. Lyginamasis analizės metodas taikomas sugretinant Lietuvos Respublikos teisinį reguliavimą su tarptautinės negriežtosios teisės normomis. Taip pat aptariant užsienio ir Lietuvos teisės doktriną.
3. Teleologinis ir lingvistinis metodas taikomas aiškinant teisės normų turinį ir tikruosius teisės aktų kūrėjo ketinimus.
4. Apibendrinamasis metodas taikomas apžvelgus ir palyginus mokslinę teisinę literatūrą, teismų praktiką ir teisės aktus darant išvadas bei prielaidas.

Įvadas

Sutarčių teisėje vyrauja kertinis privatinės teisės principas – sutarčių reikia laikytis (*pacta sunt servanda*). Tačiau tam tikrais atvejais, siekiant ekonominių santykių stabilumo, įgyvendinant sąžiningumo, protingumo, teisingumo principus, šis vienas iš svarbiausių sutarčių teisės principų yra netaikomas. Viena iš tokių išimčių yra *force majeure* instituto taikymas, kurio tikslas yra atleisti šalį nuo sutartinės atsakomybės dėl aplinkybių, kurių šalis negalėjo numatyti, kontroliuoti ir išvengti, jei ji nebuvo prisiėmusi šios rizikos sutarties sudarymo metu.

Prasidėjus visuotiniai Covid 19 pandemijai kilo didelis iššūkis ekonominių santykių tvarumui, dėl įvairių priežasčių sutarties šalys negali įvykdyti sutartyje įsipareigotų prievolių. Vienas iš būdų išspręsti susidariusią situaciją yra nutraukti sutartį pasinaudojus *force majeure* institutu. Kadangi ši institutą taikant sutartis yra nutraukiama vienašališkai, todėl yra labai svarbu preciziškai įvertinti visas *force majeure* instituto taikymo sąlygas, nes kyla grėsmė, kad teismas gali pripažinti vienašalį sutarties nutraukimą neteisėtu, o dėl to sutartį nutraukusi šalis patirs dar didesnių neigiamų pasekmių.

Force majeure kaip privatinės teisės institutas

Force majeure teisės instituto užuomazgų galima rasti jau romėnų teisėje, niekas negali būti įpareigotas atlikti tai, kas negali būti atlikta (*lot. Impossibilium nulla obligatio es*) (Dambrauskaitė, 2009). Neįmanomumas buvo suprantamas, kaip fizinis (pvz., išsemti visą vandenį iš jūros, perduoti objektą, kuris arba apskritai neegzistuoja gamtoje) ir teisinis (daikto, išimto iš apyvartos, pardavimas (Dambrauskaitė, 2009)). Šiuo metu šis institutas yra gana plačiai paplitęs ir įtvirtintas tarptautiniuose dokumentuose, pavyzdžiui Jungtinių Tautų konvencijoje dėl tarptautinių prekių pirkimo-pardavimo sutarčių (toliau – CISG) 79 str. įtvirtinta, kad „Šalis neatsako už bet kurios iš savo prievolių neįvykdymą, jeigu įrodo, kad jis buvo sąlygotas kliūties, kurios ji negalėjo kontroliuoti ir kad nebuvo galima protingai iš jos tikėtis sutarties sudarymo momentu numatymo kliūties arba išvengimo ar įveikimo tos kliūties ar jos pasekmių.“, nors pats straipsnio pavadinimas yra atleidimas nuo atsakomybės, iš esmės atitinka *force majeure* apibrėžimą. Taip pat *force majeure* institutas yra įtvirtintas UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principuose (toliau – Unidroit), 7.1.7 str. įtvirtinta, kad sutartį neįvykdžiusi šalis yra atleidžiama nuo atsakomybės, jeigu įrodo, kad sutartis buvo neįvykdyta dėl nuo šalies nepriklausančios valios, atsiradusių aplinkybių negalėjo kontroliuoti ir negalėjo tikėtis bei išvengti tokių aplinkybių sutarties sudarymo metu, ar tokių pasekmių. Europos sutarčių teisės principų (*angl. Principles of European contract law*, toliau – PECL) VI.3 str. įtvirtinta, kad sutarties neįvykdžiusi šalis yra atleidžiama nuo atsakomybės jeigu: 1. tai sukėlė aplinkybės, kurių šalis negalėjo kontroliuoti; 2. aplinkybės atsirado po sutarties sudarymo ir jų šalis negalėjo pagrįstai numatyti; 3. ta aplinkybė egzistavo, bet šaliai nebuvo žinoma, ir tokiomis pačiomis aplinkybėmis nebūtų žinojęs kitas protingas žmogus ir šalis negalėjo išvengti kliūties arba jos įveikti; 4. šalis sutartyje ar kitaip neprisiėmė tokios rizikos (tiesiogiai ar netiesiogiai), kliūčių buvimo ar atsiradimo.

Force majeure institutas yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) XVII skyriuje „Sutarčių neįvykdymo teisinės pasekmės“, 6.212 str. įtvirtinta, kad „Šalis atleidžiama nuo atsakomybės už sutarties neįvykdymą, jeigu ji įrodo, kad sutartis neįvykdyta dėl aplinkybių, kurių ji negalėjo kontroliuoti bei protingai numatyti sutarties sudarymo metu, ir kad negalėjo užkirsti kelio šių aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimui. Nenugalima jėga nelaikoma tai, kad rinkoje nėra reikalingų prievolių vykdyti prekių, sutarties šalis neturi reikiamų finansinių išteklių arba skolininko kontrahentai pažeidžia savo prievolės.“. Teisinėje literatūroje yra išskiriamos keturios *force majeure* sąlygos: 1. Sudarius sutartį atsiranda aplinkybės, kurių nebuvo sutarties sudarymo metu ir šalis jų negalėjo protingai numatyti. 2. Dėl atsiradusių aplinkybių sutarties objektyviai neįmanoma įvykdyti. 3. Šalis, neįvykdžiusi sutarties, tų aplinkybių negalėjo kontroliuoti ar negalėjo joms užkirsti kelio. 4. Šalis nebuvo prisiėmusi tų aplinkybių atsiradimo rizikos (Mikelėnas ir kt., 2003). Kaip matome, turi egzistuoti visuma sąlygų, kad galėtume taikyti *force majeure* institutą. Tokios pozicijos laikosi ir Lietuvos Aukščiausias Teismas (toliau – LAT) išskirdamas, kad “nenugalimos jėgos aplinkybes kvalifikuoja tokie požymiai: 1) aplinkybių nebuvo sudarant sutartį ir jų atsiradimo nebuvo galima protingai numatyti; 2) dėl susidariusių aplinkybių sutarties objektyviai negalima įvykdyti; 3) šalis, neįvykdžiusi sutarties, tų aplinkybių negalėjo kontroliuoti ar negalėjo užkirsti joms kelio; 4) šalis nebuvo prisiėmusi tų aplinkybių ar jų padarinių atsiradimo rizikos. Nesant šių kriterijų visumos, faktinės aplinkybės negali būti pripažintos nenugalima jėga” (LAT nutartis e3K-3-38-248/2021).

Tačiau *force majeure* Lietuvoje yra reglamentuojamas ne tik įstatymo galią turinčiu teisės aktu, bet ir poįstatymiais teisės aktais. Vienas iš tokių teisės aktų yra Vyriausybės nutarimas „Dėl atleidimo nuo atsakomybės esant *force majeure* aplinkybėms taisyklės“, šiame teisės akte

įtvirtinta: 1. kad šalis nėra finansiškai atsakinga už įsipareigojimų nevykdymą, jeigu nesugebėjo įvykdyti įsipareigojimų dėl nepriklausančios nuo jos kliūtis; 2. negalima tikėtis, jog sutarties sudarymo metu ji galėjo numatyti tą kliūtį ir jos poveikį gebėjimui vykdyti įsipareigojimus; 3. ji negalėjo išvengti ar nugalėti kliūtis ar bent jos poveikio. Taip pat šiame teisės akte pabrėžiama, kad atsiradus tokioms aplinkybėms šalis turi kuo skubiau pranešti kitai šaliai apie susidariusią situaciją. Prasidėjus Covid 19 pandemijai, buvo taikomi ribojimai ūkinei komercinei veiklai, žmonių susibūrimams, todėl renginių organizatoriai siekdami išsaugoti surinktas lėšas, neleido klientams nutraukinėti sutarčių ir rėmėsi minėto teisės akto 8 p., kuris numato, kad „įsipareigojimų vykdymas atidedamas priimtinais laikotarpiais, be to, kitai šaliai nesuteikiama teisė nutraukti ar anuliuoti sutartį“. Tačiau CK 6.127 str. 1 d. numatyta, kad prievolės pabaiga siejama su tuo, kad jos neįmanoma įvykdyti dėl *force majeure*, už kurią skolininkas neatsako. Būtų galima remtis CK 6.212 str. 2 d. norma, kuri numato, kad jeigu aplinkybė, dėl kurios neįmanoma sutarties įvykdyti, laikina, tai šalis atleidžiama nuo atsakomybės tik tokiam laikotarpiui, kuris yra protingas atsižvelgiant į tos aplinkybės įtaką sutarties įvykdymui. To paties straipsnio 4 d. numatyta, kad „šio straipsnio nuostatos neatima iš kitos šalies teisės nutraukti sutartį arba sustabdyti jos įvykdymą, arba reikalauti sumokėti palūkanas“, todėl darytina išvada, kad jeigu viena šalis remiasi *force majeure* institutu nevykdant sutarties atidėti sutarties įvykdymą, kita šalis visais atvejais turi teisę nutraukti sutartį, reikalauti atlyginti nuostolius. Be to, atkreiptinas dėmesys, kad nagrinėtas Vyriausybės nutarimas „Dėl atleidimo nuo atsakomybės esant *force majeure* aplinkybėms taisyklių patvirtinimo“ įsigaliojo 1996-07-20, dar prieš priimant naująjį CK, kuris buvo priimtas 2000 m., šio nutarimo nuostatos taikomos tiek, kiek tai neprieštarauja civiliniam kodeksui ir kitiems įstatymams. Taigi, šalis, kurios atžvilgiu kita šali remiasi *force majeure* ir nevykdo sutarties, kita šalis visais atvejais turi teisę reikalauti nutraukti sutartį.

Kitas teisės aktas reglamentuojantis *force majeure* institutą yra Vyriausybės nutarimas „Dėl nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybės liudijančių pažymų išdavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“, šio teisės akto 2 p. įtvirtinta, kad pramonės ir amatų rūmai pagal veiklos zonas išduoda pažymą dėl *force majeure* aplinkybių, kurios atsirado ir egzistuoja ar egzistavo Lietuvos Respublikos teritorijoje. Tačiau tokia pažyma nesukelia jokių teisinių padarinių. Tai yra konstatavęs ir LAT, savo nutartyje nurodė, kad prekybos, pramonės ir amatų rūmų išduota *force majeure* aplinkybės liudijanti pažyma, nesukuria materialinių teisinių padarinių. Materialinius teisinius padarinius, t. y. atleidimą nuo atsakomybės už sutarties neįvykdymą, civilinės atsakomybės netaikymą lemia *force majeure* aplinkybių buvimas, bet ne jas liudijančios pažymos išdavimas. *Force majeure* aplinkybės liudijanti pažyma turi tik procesinę teisinę reikšmę, nes vertintina tik kaip įrodymas civilinėje byloje dėl sutartinių įsipareigojimų vykdymo ar civilinės atsakomybės taikymo (LAT nutartis 3K-3-69/2013). Norint tinkamai pritaikyti *force majeure* institutą tiek įprastai, tiek Covid 19 pandemijos atveju, būtina aptarti visas *force majeure* sąlygas.

Nenumatomumo sąlyga

Kaip jau minėta, taikant *force majeure* institutą siekiant atleisti šalį nuo sutarties įvykdymo yra būtina sąlyga, kad nebuvo tokių aplinkybių sutarties sudarymo metu ir jų šalis protingai negalėjo numatyti, dėl kurių šalis negali įvykdyti sutarties. Tačiau pačios nenumatomumo definicijos nėra įtvirtinta pagrindiniuose privatinės teisės tarptautiniuose dokumentuose: CISG ir Unidroit. Nenumatomumo *force majeure* sąlyga yra vertinama atsižvelgiant į šalies asmens rizikos sritį (Kiraz ir Ustan, 2020). Nenumatomumo apibrėžimas nėra įtvirtintas ir Lietuvos teisės aktuose. Teisinėje literatūroje, civilinio kodekso komentare

aiškinama, kad šalis negali gintis *force majeure*, jeigu aplinkybės, dėl kurių sutarties šalis negali įvykdyti, buvo sutarties sudarymo metu, ir pateikia pavyzdį: jeigu sudarant sutartį buvo požymių, kad valstybėje, kur reikės vykdyti sutartį gali kilti karas ir šią aplinkybę buvo galima numatyti, kilęs karas negali būti laikomas *force majeure* (Mikelėnas ir kt., 2003). Nenumatomu įvykiu yra laikomas toks įvykis, kurio negalėjo numatyti kiekvienas protingas asmuo tokiomis aplinkybėmis, kurios buvo sudarant sutartį (McKenrick, 1995). LAT keliose bylose pasisakė dėl numatomumo sąlygos. LAT nagrinėjo bylą, kurioje buvo nustatyta, jog gamtinės sąlygos atsakovui išauginti reikiamą kiekį ir reikiamos kokybės pasėlius buvo itin nepalankios, tai sąlygojo liūtys, kruša, t. y. priežastys, nepriklausančios nuo atsakovo valios, tačiau konstatavo, kad „Lietuvos klimatinės sąlygos yra tokios, jog būna ir liūtys, ir audros, dėl kurių gali žūti derlius, tačiau tai savaime nėra radikalų, netikėtą ar nenuspėjama“, todėl buvo laikoma, kad sutarties šalis galėjo tokias kliūtis numatyti (LAT nutartis 3K-3-83/2004). CISG sekretoriato komentare sakoma, kad didžioji dauguma įvykių vienu ar kitu laipsniu yra numatomi, tokios kliūtys kaip karai, uraganai, gaisrai, valdžios embargai, tarptautinių vandens kelių uždarymas, toki įvykiai praeityje buvo, todėl galima jų tikėtis ir ateityje (Secretariat Commentary, 1978). Jeigu vertintume pagal visus įvykius įvykusius praeityje *force majeure* institutas taptų beprasmis, kadangi jau minėtiems įvykiams šio instituto pritaikyti nebūtų galima. Šio instituto nebūtų galima taikyti ir Covid 19 pandemijos atveju, kadangi jau praeityje, dar visai neseniai turėjome panašių pandemijų: „Spanish flue“, „Asian flue“, „Hong Kong flue“ (Euro.who.int., Past pandemics). Todėl taikydami šį institutą turime remtis protingo žmogaus kriterijumi ir vertinti pasaulį dabartinėmis sąlygomis, o ne vien tik tai, kas buvo praeityje. Nagrinėjant *force majeure* nenumatomumo sąlygos taikymą Covid 19 pandemijos atveju, kyla klausimas, kada buvo tas momentas, kai jau protingas žmogus galėjo numatyti, jog dėl pandemijos, ko pasekoje bus suvaržyti verslai, prievolės įvykdymas taps neįmanomas?

Nors dabar jau visuotinai žinoma, kad pirmieji Covid 19 viruso atvejai buvo 2019 metų pabaigoje, Pasaulio sveikatos organizacijos duomenimis, tik 2019 gruodžio pabaigoje Wuhan savivaldybė pranešė grupinius pneumonijos atvejus, ko pasekoje, buvo nustatytas Covid 19 (Who.int. Listings of WHO's response to COVID-19). Manytina, kad protingas žmogaus standartas, neturėtų būti laikomas su pirmaisiais Covid 19 viruso atvejais, o turėtų būti laikoma, kai jau Covid 19 virusas buvo išplitęs po kitas valstybes, dėl šios priežasties buvo nustatyti judėjimo per sieną ir šalies viduje apribojimai. Šalys, viena po kitos, pradėjo nustatyti judėjimo per sieną ir šalies viduje ribojimus kovo mėnesį. 2020-03-09 griežtus judėjimo per sieną ir šalies viduje ribojimus nustatė Italija, 2020-03-10 Albanija ir Omanas, 2020-03-11 Kataras, Turkija, Norvegija, El Salvadoras, Estija, 2020-03-12 Bulgarija, Kanada, Danija, Lenkija, 2020-03-13 Monakas, Slovėnija, Ispanija, 2020-03-15 Jamaika, Hondūras, Filipinai, Puerto Rika, 2020-03-16 Austrija, Čekija, Lietuva, Nyderlandai, Peru ir Slovakija (Auravision.ai, Global Covid-19 Lockdown tracker). Kiekvieną dieną valstybių vis daugėjo, kurios nustatė griežtus judėjimo per sieną ir šalies viduje ribojimus. Šis laikotarpis yra ypatingai svarbus vertinant *force majeure* nenumatomumo sąlygą, kadangi protingas asmuo, jau šiuo laikotarpiu, esant tokiai situacijai ir atsižvelgiant į mokslininkų išvadas, kad virusas tik plis, jau tikėtina, kad galėjo numatyti, kad tai gali būti kliūtis sutarties neįvykdymui. Pavyzdžiui, galėjo suvokti, kad dėl uždarytų sienų negaus tam tikrų produktų, įvedus karantiną, negalės pagaminti produkcijos ir jos eksportuoti ir pan. Tad šiuo laikotarpiu sudarytas sutartys turi būti ypatingai atidžiai vertinamos, ar protingas žmogus tokiomis aplinkybėmis jau būtų numatęs tokias aplinkybes.

Nenumatomumas Covid 19 pandemijos kontekste turi būti siejamas su šalies galėjimu numatyti, kad dėl Covid 19 pandemijos, atsiradusių aplinkybių šalis negalės įvykdyti sutarties, laikotarpis, kai šalys galėjo numatyti, kad pandemija bus tokio masto, kad negalės įvykdyti sutarties, gali būti laikoma, kai: 1. Dauguma valstybių taikė pilną šalies uždarymą. 2. Buvo

išplatinta masiškai žiniasklaidoje 3. Suvaržyta ūkinė komercinė veikla ir taikomi žmonių judėjimo ribojimai (Unidroit.org, Note of the unidroit secretariat on the unidroit principles of international commercial contracts and the covid-19 health crisis. Šių visų sąlygų visuma turi būti taikoma su protingo žmogaus elgesio standartu – kad analogiškoje situacijoje protingas, atidus ir rūpestingas žmogus būtų numatęs, kad atsiras aplinkybės dėl kurių sutarties nebus įmanoma įvykdyti. Toks laikotarpis galėtų būti laikomas apytiksliai 2020 metų kovo mėnuo.

Neįmanomumo sąlyga

CK 6.212 str. 2 d. įtvirtinta, kad „Jeigu aplinkybė, dėl kurios neįmanoma sutarties įvykdyti, laikina, tai šalis atleidžiama nuo atsakomybės tik tokiam laikotarpiui, kuris yra protingas atsižvelgiant į tos aplinkybės įtaką sutarties įvykdymui“. Iš šio straipsnio kyla *force majeure* neįmanomumo sąlyga. Teisinėje literatūroje laikomasi nuomonės, kad dėl aplinkybių turi būti objektyviai neįmanoma įvykdyti ir nurodoma, kad jeigu dėl tų aplinkybių yra tik sunkiau, bet objektyviai šalis gali įvykdyti sutartį, tai šalis negali remtis šiuo straipsniu (Mikelėnas ir kt., 2003). Tokios nuostatos laikosi LAT, kad dėl susidariusių aplinkybių sutarties objektyviai negalima įvykdyti (LAT nutartis 3k-3-931/2003). Kaip matyti, objektyviu neįmanomumu laikoma, kad asmuo negali fiziškai įvykdyti sutarties (perduoti sudegusio namo, importuoti ar eksportuoti prekių, jeigu valstybė uždraudžia). Tačiau yra skiriamas ir ekonominis neįmanomumas. Ekonominis neįmanomumas suprantamas, kai sutartį fiziškai įvykdyti įmanoma, tačiau ekonominiu požiūriu ją vykdyti yra nenaudinga, neprotingai didelės išlaidos (McKenrick, 1995). Ekonominį neįmanomumą sukelia „pernelyg sunkus“ sutarties vykdymas, nes sutarties vykdymo išlaidos didėja. Ekonominėmis kliūtimis laikoma kainų didėjimas rinkoje, staigūs valiutų šuoliai, ekonominės krizės. Tačiau paprasti ekonominės veiklos sutrikimai, kainų šuoliai, prekių stoka, nelaikoma *force majeure* neįmanomumo sąlyga (Brunner, 2015)

Nors CK 6.212 str. 3 d. numatyta, kad *force majeure* nelaikoma tai, kad rinkoje nėra reikalingų prievolei vykdyti prekių, sutarties šalis neturi reikiamų finansinių išteklių arba skolininko kontrahentai pažeidžia savo prievoles, tačiau tokių nuostatų nėra įtvirtinta Unidroit. PECL VI.3 komentare pateikiama, kad vien tai, kad sutarties vykdymas tampa ekonomiškai labiau apsunkintas ar komerciškai mažiau patrauklus vienai šaliai nelaikoma *force majeure*, nors pačios aplinkybės galėjo sukelti lėšų trūkumą. Ekonominių ar rinkos sąlygų pasikeitimas, turintis įtakos sutarties vykdymo pelningumui ar įsipareigojimų vykdymo paprastumui nelaikomas *force majeure*. Tačiau lėšų trūkumas gali būti laikomas *force majeure*, jeigu dėl ekonominės veiklos apsunkinimo yra fiziškai beveik neįmanoma įvykdyti sutartį ar jeigu šalys sutartyje išplėtė *force majeure* taikymo sritį ir ji apima tokį atvejį. Panašios nuostatos laikosi ir Europos sąjungos teisingumo teismas byloje Interkontinentale Fleischhandels-gesellschaft mbH & Co. KG prieš Europos Bendrijos Komisiją teismas konstatavo, kad „nesant specialių aplinkybių specifinėse srityse, *force majeure* samprata ypatingai apima nepaprastas aplinkybes, dėl kurių negalima vykdyti veiksmų, kurie turėtų būti vykdomi. Nors tai ir nereiškia, kad turi būti absoliutus negalimumas tokiems veiksams, nepaisant to, turi būti nenormalūs sunkumai, kurie nepriklausytų nuo suinteresuoto asmens, ir būtų neišvengiami net jeigu ir buvo imtasi visų rūpestingumo priemonių“ (ESTT sprendimas C-68/77).

Taikant *force majeure* institutą Covid 19 pandemijos atveju reikėtų vadovautis aukščiau aptarta *force majeure* neįmanomumo sąlyga, kuri gali reikšti objektyvųjį neįmanomumą arba ekonominį neįmanomumą, kuris yra arti objektyvaus neįmanomumo. Šiaulių apygardos teismas nagrinėjo bylą, kurioje ieškovė ir atsakovė sudarė pirkimo-pardavimo sutartį, kurios pagrindu ieškovė įsipareigojo sutartyje numatyta tvarka perduoti prekes, o atsakovė įsipareigojo priimti

prekes ir sumokėti prekių kainą. Atsakovė pažeidusi prievolę gynėsi, kad sutarties neįvykdė dėl *force majeure*, kadangi dėl Vyriausybės 2020 m. kovo 16 d. nutarimo, ji negalėjo vykdyti fizinės veiklos parduotuvėse ne maisto prekėmis, todėl klientai vėlavo atsiskaityti, buvo sustabdyti prekių įsigijimai iš esamų klientų. Teismas nurodė, kad nors Covid 19 pandemija iš dalies galėjo turėti įtakos atsakovės veiklai ir atsiskaitymui su ieškove, tačiau vien ši priežastis nelaikytina *force majeure* aplinkybe, atsižvelgiant į apeliančios veiklos pobūdį (prekyba statybinėmis medžiagomis, priemonėmis). Aplinkybė, kad sutarties šalis neturi reikiamų finansinių išteklių, negali būti vertinama kaip *force majeure* (Šiaulių apygardos teismo nutartis e2A-9-856/2021). Vienas iš pavyzdžių *force majeure* galėtų būti, kai Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentas Donald Trump išleido įsakymą (Mayerbrown.com, Covid-19 and the US defence production act: latest developments), kuriuo apribojo gamintojams medicininių apsaugos priemonių: veido kaukių, pirštinių, specialių kombinezonų, eksportą į kitas šalis, kol Covid 19 pandemija nepasibaigs. Tokiu atveju, sutarties šalis, negali fiziškai įvykdyti sutarties, kadangi tai teisės aktai draudžia.

Nekontroliuojamumo sąlyga

Kaip jau minėta, viena iš *force majeure* sąlygų yra tai, kad šalis, neįvykdžiusi sutarties, tų aplinkybių negalėjo kontroliuoti ar negalėjo joms užkirsti kelio. Teisinėje literatūroje pateikiamas toks pavyzdys, kad nebus laikoma *force majeure*, jeigu streikas, kuris kilo dėl sutartį neįvykdžiusios šalies kilo dėl įstatymų pažeidimo arba šalis galėjo išvengti šio streiko derėdamasi su darbuotojais (Mikelėnas ir kt., 2003). CK nepateikia pavyzdinio sąrašo, kokios kliūtys gali būti laikomos nekontroliuojamomis. Tokių kliūčių nepateikia ir CISG, kas laikoma *force majeure* nekontroliuojamomis kliūtimis.

Kalbant apie neįmanomumą Covid 19 pandemijos atveju svarbu aptarti ir aplinkybes, kokiomis gali atsirasti *force majeure*. Tarptautinių prekybos rūmų leidinyje *force majeure* nekontroliuojamumo sąlyga nurodoma, kad paprastai *force majeure* įvykiai yra laikomi: 1. karas (paskelbtas arba nepaskelbtas), karo veiksmai, invazija, užsienio priešų veiksmai, plati karinė mobilizacija; 2. civilinis karas, riaušės, maištas ar revoliucija, karinė ar uzurpuota valdžia, sukilimas, terorizmas, sabotažas ar piratavimas; 3. valiutos ir prekybos draudimai, embargas, sankcijos; 4. valdžios teisėti ar neteisėti veiksmai, įstatymų ar Vyriausybės įsakymų laikymasis, nusavinimas, darbų areštas, rekvizavimas, nacionalizavimas; 5. maras, epidemija, gaivalinė nelaimė ar ekstremalūs gamtos įvykiai; 6. sproginimai, ugnis, įrangos sunaikinimas, ilgalaikis transporto, telekomunikacijų, informacinių sistemų ar energijos sutrikimas (Iccwbo.org, ICC force majeure and hardship clauses). Tokios pačios aplinkybės yra numatytos Vyriausybės nutarime „Dėl atleidimo nuo atsakomybės esant *force majeure* aplinkybėms taisyklės“. Tik šiame teisės akte šių aplinkybių įvardijama yra mažiau, tačiau šio nutarimo 3.6 p. numatyta, kad gali būti ir kitos kliūtys, kurios laikomos nekontroliuojamomis. Iš tokio teisinio reguliavimo matyti, kad kliūtys dėl kurių gali atsirasti *force majeure* aplinkybės, gali būti įvairios, o Lietuvos Respublikos teisės aktuose yra įtvirtintas ne baigtinis jų sąrašas.

Visuotinai žinoma, kad Covid 19 pandemija yra pripažinta tarptautine pandemija, kas pažodžiui aiškinant gali būti kaip kliūtis, dėl kurių atsirado *force majeure* aplinkybės. Kaip jau minėta, ICC leidinyje laikoma, kad epidemija gali būti pripažinti kaip *force majeure* kliūtimi, kuri nekontroliuojama, o pandemija yra daug platesnio masto epidemija. Nors šiame leidinyje sąvoka epidemija nėra išplėtotą ir ne kiekviena epidemija būtų laikoma tokia kliūtimi, tačiau viską reikia vertinti kitų *force majeure* sąlygų kontekste ir atsižvelgti į tai, kad valstybės griežtai riboja judėjimą per sieną ir šalies viduje, buvo apribota ūkinė komercinė veikla, buvo tam tikrų produktų stygius, transporto ribojimai, todėl manytina, kad tai galima laikyti kliūtimi.

Atsižvelgiant į Vyriausybės nutarimą „Dėl atleidimo nuo atsakomybės esant *force majeure* aplinkybėms taisyklės“, būtų galima taikyti 3.6. p. kitos nenugalimos jėgos priskiriant visuotinę pandemiją arba 3.5 p. teisėti ar neteisėti valstybės valdymo institucijų veiksmai, atsižvelgiant į tai, ar sutarties įvykdymo kliūtis atsirado dėl valstybės priimtų sprendimų ar visuotinės pandemijos. Nors iš esmės tai susiję dalykai, kadangi dėl pačios pandemijos ir ėmėsi valstybės ribojimų, Vyriausybės nutarimu „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“, taikė judėjimo ribojimus užsieniečiams atvykti į Lietuvos Respubliką ir Lietuvos Respublikos piliečiams išvykti iš Lietuvos Respublikos su tam tikromis išimtimis, buvo ribojamas keliaujančiųjų tarp miestinio ir priemiestinio reguliaraus susisiekimo keleivinio transporto maršrutais intensyvumas, buvo draudžiamas kruizinių laivų patekimas į Klaipėdos valstybinę jūrų uostą, buvo draudžiamas kultūros, laisvalaikio, pramogų, sporto įstaigų lankymas ir fizinis lankytojų aptarnavimas, visi atvirose ir uždaroje erdvėse organizuojami renginiai bei susibūrimai, viešojo maitinimo įstaigų, restoranų, kavinių, barų, naktinių klubų ir kitų pasilinksminimo vietų veikla, parduotuvių, prekybos ir (arba) pramogų centrų, grožio, mokymo paslaugų ir kt. Taigi, dėl šių ribojimų, šalis negalėjo įvykdyti sutartinių įsipareigojimų, kadangi tai buvo uždrausta, todėl tai atitiktų nekontroliuojamumo sąlygą, kad šalis neįvykdė savo įsipareigojimų dėl teisėtų valstybės valdymo institucijų veiksmų. Taip pat tiktų jau minėtas pavyzdys, kai Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentas Donald Trump savo įsakymu apribojo, kad Jungtinių Amerikos Valstijų gamintojai, medicininių priemonių: kaukių, pirštinių, specialių kombinezonų, negalėjo eksportuoti į kitas valstybes, kol Covid 19 pandemija nepasibaigs (Mayerbrown.com, Covid-19 and the US defence production act: latest developments). Tokiu atveju, sutarties šalis negali daryti jokios įtakos tokio sprendimo priėmimui.

Rizikos neprisiėmimo sąlyga

Dar viena *force majeure* sąlyga yra tai, jog sutarties šalis neprisiėmė tokios rizikos. LAT praktikoje, tai reiškia, jog šalis nebuvo prisiėmusi tų aplinkybių ar jų padarinių atsiradimo rizikos (LAT nutartis 3k-3-10-421/2015). Teisinėje literatūroje nurodoma, kad jeigu tam tikrų prekių rinkos kaina labai svyruoja, tačiau šalis jas vis vien perka už konkrečią kainą, o sudarius sutartį staiga gerokai padidėja, tai negalima laikyti *force majeure*, nes šalis tokią riziką prisiėmė (Mikelėnas ir kt., 2003). Tikėtina, kad panašių situacijų gali pasitaikyti ir Covid 19 pandemijos atveju, kadangi kaip kurių prekių kainos išaugo kelis kartus, pavyzdžiui, medicininių veido kaukių ir dezinfekcinio skysčio. Unidroit pateikia pavyzdį: 1. Jeigu įmonė A parduoda branduolinę energiją įmonei B, kuri yra kitoje šalyje Y pagal sutarties sąlygas dešimčiai metų, jeigu po penkerių Y šalies valiuta nuvertėja 1% pardavėjo šalies valiutos atžvilgiu, tai įmonė B nėra atleidžiama nuo atsakomybės, nes tokią riziką šalis prisiėmė mokėjimo nuostatomis. 2. Jeigu po penkerių metų urano rinkoje dėl spekuliantų uranas pasaulinėje rinkoje išbrangsta iki 10 kartų palyginus su sutarties kaina, įmonė A nėra atleidžiama nuo urano pristatymo, nes tai buvo rizika, kurią galima numatyti sudarant sutartį. Kaip matome, šalis gali prisiimti riziką tai numatydama sutartyje arba pagal aplinkybes sąlygojančias tuo metu civilinėje apyvaroje.

Covid 19 pandemijos kontekste svarbu aptarti šalies rizikos prisiėmimą, kai sutarties šalis negali įvykdyti savo prievolės sulygtos pagal sutartį dėl to, kad kontrahentai pažeidė sutartį ir neįvykdė savo prievolės. CK 6.212 str. įtvirtinta, kad „Nenugalima jėga nelaikoma tai, kad rinkoje nėra reikalingų prievolei vykdyti prekių, sutarties šalis neturi reikiamų finansinių išteklių arba skolininko kontrahentai pažeidžia savo prievoles.“. Tokios nuomonės laikosi ir LAT, byloje buvo nustatyta, kad Rusijos Federacijos kompetentinga institucija uždraudė įvežti Ukrainos įmonės produkciją, kuri buvo reikalinga vagonams gaminti. Todėl vagonų gamintojas (Rusijos Federacijos įmonė) negalėjo pagaminti prekių vagonų, kuriuos ieškovas pagal sutartį

buvo įsipareigojęs parduoti atsakovui. Teismas rėmėsi CK 6.212 str. ir konstatavo, kad „rinkoje gali nebūti prekių, reikalingų prievolei įvykdyti, arba kontrahentai gali pažeisti sutartį, pagal CK 6.212 straipsnio 1 dalies nuostatas nelaikoma *force majeure* aplinkybėmis ir įmonė (verslininkas), sudarydama sutartį, tai privalo žinoti bei prisiima riziką dėl tokių aplinkybių atsiradimo“ (LAT nutartis 3K-3-10-421/2015).

Teisinėje literatūroje laikomasi tokios pačios nuomonės „kontrahentų padarytų pažeidimų (pagal CK 6.38 str. 4 d., 6.246 str. 2 d. ir 6.257 straipsnius šalis atsako ir už trečiųjų asmenų veiksmus) ar dėl finansinių arba materialinių išteklių stokos. Tokia taisyklė nustatyta todėl, kad šioms aplinkybėms nėra būdingi išvardyti *force majeure* požymiai.“ (Mikelėnas ir kt., 2003). Tačiau tarptautinėje praktikoje yra laikomasi ir kitokios pozicijos. Sutarties šalis gali remtis *force majeure* institutu, jeigu kitos šalies kontrahentas neįvykdo savo sutartinės prievolės dėl *force majeure* sąlygų, tačiau tik tiek, kiek gali būti taikoma sutarties neįvykdžiusios šalies kontrahentui. CISG 79 str. 2 p. numatyta, kad jeigu šalis negali įvykdyti savo prievolės dėl trečiojo asmens, kuris neįvykdė savo prievolės, tai ši šali atleidžiama nuo atsakomybės, jeigu: 1. Šalis atleista pagal *force majeure* institutą. 2. Trečiasis asmuo būtų atleistas nuo atsakomybės taikant *force majeure* institutą.

Taigi, manytina, kad taikant *force majeure* institutą neturėtų būti laikomasi taisyklės, kad šalis prisiėmė riziką, jeigu šalis, negali įvykdyti sutartinės prievolės dėl *force majeure*, jeigu šalis neįvykdo prievolės dėl trečiojo asmens, kuriam taip pat gali būti taikomas *force majeure* institutas.

Išvados

Visos *force majeure* sąlygos turi būti taikomas taikant *force majeure* institutą bylose susijusiose su Covid 19 pandemija, t. y.: 1) šios aplinkybės nebuvo sudarant sutartį ir šios aplinkybės atsiradimo nebuvo galima protingai numatyti; 2) dėl Covid 19 pandemijos ar su ja susijusių aplinkybių sutarties objektyviai negalima įvykdyti; 3) šalis, neįvykdžiusi sutarties, aplinkybių negalėjo kontroliuoti ar užkirsti joms kelio; 4) šalis nebuvo prisiėmusi rizikos dėl atsiradusių aplinkybių dėl Covid 19 pandemijos ar jos padarinių atsiradimo rizikos.

Taikant *force majeure* sąlygą, ar šalis negalėjo numatyti Covid 19 pandemijos, taikomas protingo žmogaus elgesio standartas – ar analogiškoje situacijoje protingas, atidus ir rūpestingas žmogus būtų numatęs. Tai vertinant reikia atsižvelgti į tai: 1. Kada dauguma valstybių taikė pilną šalies uždarymą. 2. Kada tai buvo išplatinta masiškai žiniasklaidoje. 3. Kada buvo suvaržyta ūkinė komercinė veikla ir taikomi žmonių judėjimo ribojimai.

Vertinant *force majeure* neįmanomumo sąlygą, ar šalis negalėjo įvykdyti sutarties, tiek paprastai taikant šį institutą, tiek Covid 19 pandemijos kontekste turėtų būti laikomasi, kad neįmanomumas nėra tik objektyvus, o gali būti ir ekonominis, kuris yra arti objektyvaus neįmanomumo, kai vis dar sutartį objektyviai įvykdyti įmanoma.

Dažniausiai *force majeure* nekontraliuojamumo sąlyga yra laikoma karai, valstybės intervencijos, nelaimės, sprogimai. Vertinant Covid 19 pandemijos išplitimo mastą ir dėl šios pandemijos taikytus valstybių veiksmus, gali būti laikoma kaip nekontraliuojama kliūtimi, kadangi dauguma sutartinių santykių dalyvių negalėjo daryti įtakos Covid 19 pandemijos plitimui ir valstybių sprendimų priėmimui.

Nustatant ar šalis prisiėmė riziką dėl atsiradusių aplinkybių dėl Covid 19 ar jų padarinių atsiradimo rizikos, reikia vertinti, kokias rizikas prisiėmė sudarydamos sutartį. Be to, neturėtų būti laikoma, kad šalis prisiėmė riziką, jeigu šalis negali įvykdyti savo prievolės dėl trečiojo asmens neįvykdytos sutartinės prievolės, kai jam taikomas *force majeure* institutas.

Šaltiniai

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000), Valstybės žinios, 74-2262.
2. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. liepos 15 d. nutarimas Nr. 840 „Dėl atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (force majeure) aplinkybėms taisyklių patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 68-1652.
3. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 13 d. nutarimas Nr. 222 „Dėl nenugalimos jėgos (force majeure) aplinkybės liudijančių pažymų išdavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 24-556.
4. International Institute for the Unification of Private Law (2016). *Unidroit principles of international commercial contracts*. Žiūrėta 2021 m. kovo 10 d., <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016>.
5. Jungtinių tautų konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių (1980), *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 102-2283.
6. Principles of European Contract Law , žiūrėta 2021-03-10. https://www.trans-lex.org/400200/_pecl/
7. Brunner, C., *Interpreting CISG Article 79 (1): Economic Impediment And The Reasonability Requirement*, Magistro darbas, socialiniai mokslai (teisė), Laplandijos universitetas. Rovaniemi.
8. Dambrauskaitė, A. (2009). Neįmanomumo įvykdyti prievolę įtaka sandorių galiojimui: principo „Impossibilium nulla obligatio est“ taikymas šiuolaikinėje teisėje, *Jurisprudencija*, 117, 3, 313-337.
9. Esra Kiraz, E, and Ustun, Y., *COVID-19 and force majeure clauses: an examination of arbitral tribunal's awards*, 16, žiūrėta 2021 m. kovo 11 d., <https://academic.oup.com/ulr/advance-article/doi/10.1093/ulr/unaa027/6055096?login=true>.
10. McKenrick, E. (1995), *Force majeure and frustration of contract, Second edition*, London: Lloyds.
11. Mikelėnas, V., ir kt. (2003). *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, šeštoji knyga, prievolių teisė*. Vilnius: Justitia.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. spalio 8 d. nutartis civilinėje byloje 3k-3-931/2003.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-83/2004.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-69/2013.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-10-421/2015.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje e3K-3-38-248/2021.
17. Šiaulių apygardos teismo 2021 m. sausio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-9-856/2021.

18. Nter continental Fleischhandelsgesellschaft mbH & Co. KG prieš Europos Bendrijos Komisiją [ESTT], Nr. C-68/77, [1978 m. vasario 24 d.-10-24]. ECLI:EU:C:1978:23.
19. Auravision.ai. Global Covid-19 Lockdown tracker, žiūrėta 2021 m. kovo 10 d., <https://auravision.ai/covid19-lockdown-tracker/>.
20. Cisg-online.ch Secretariat Commentary (1978), žiūrėta 2021-03-10, <http://www.cisg-online.ch/index.cfm?pageID=644#Article%2079>.
21. Euro.who.int. Past pandemics, žiūrėta 2021 m. kovo 10 d., https://www.euro.who.int/en/health-topics/communicable-diseases/influenza/pandemic-influenza/past-pandemics_.
22. Iccwbo.org. *ICC force majeure and hardship clauses*, žiūrėta 2021 m. kovo 11 d., <https://iccwbo.org/publication/icc-force-majeure-and-hardship-clauses/>.
23. Mayerbrown.com *Covid-19 and the US defence production act: latest developments*, žiūrėta 2021-03-10, <https://www.mayerbrown.com/en/perspectives-events/publications/2020/05/covid19-and-the-us-defense-production-act-latest-developments>.
24. Unidroit.org. Note of the unidroit secretariat on the unidroit principles of international commercial contracts and the covid-19 health crisis, žiūrėta 2021 m. kovo 10 d., <https://www.unidroit.org/562-highlights-e/2887-unidroit-releases-secretariat-note-on-the-unidroit-principles-of-international-commercial-contracts-and-covid-20-h>.
25. Who.int. Listings of WHO's response to COVID-19, žiūrėta 2021 m. kovo 10 d., <https://www.who.int/news/item/29-06-2020-covid-timeline>

APPLICATION OF THE INSTITUTE OF FORCE MAJEURE IN THE CASE OF COVID 19

Robertas BULKEVIČIUS
Mykolas Romeris University

Summary

The article analyzes the concept of force majeure, compares the concept of force majeure conditions in the legal system of the Republic of Lithuania with international legal regulation. The article offers suggestions on how the institute of force majeure should be applied in the case of covid 19.

The purpose of this article reveals the application of the institute of force majeure in the case of the Covid 19 pandemic.

The force majeure institute in the Republic of Lithuania is applied quite rarely and differently compared to foreign countries. This article also compares the doctrine of law and legal regulation of the Republic of Lithuania with foreign legal regulation and international soft law. The conclusion is made that the application of the institute of force majeure in the Republic of Lithuania in the case of covid 19 should take into account international soft law.

Keywords: *force majeure, application of the institute of force majeure, impossibility.*